

منابع و اصول ارائه کمک های بشر دوستانه

در پرتو حقوق بین الملل با تاکید بر بلایای طبیعی

و بلایای بشر ساخته خاورمیانه از فاصله سال های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰

(تاریخ دریافت ۱۴۰۳/۰۴/۲۹، تاریخ تصویب ۱۴۰۳/۰۶/۰۲)

عاطفه تخله^۱

دانشجوی دکترای حقوق قراردادها و داوری دانشگاه تهران و عضو انجمن مطالعات حقوقی استان مازندران

دکتر صلاح الدین هرسنی^۲

دکتری علوم سیاسی، مدرس مدعو دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه مازندران و دانشگاه فرهنگیان نوشهر

چکیده

ارائه کمک های بشر دوستانه امروزه به عنوان یکی از حقوق اساسی بشر مورد توجه دولت ها و کشورها قرار گرفته است. بروز فجایع انسانی ناشی از بلایای طبیعی و بلایای بشر ساخته نظیر جنگ و مخاصمات دستمایه ارائه کمک های بشر دوستانه شده است. ارائه کمک های بشر دوستانه دارای منابع و اصولی است. در سال های اخیر و مشخصاً از فاصله سال های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰ خاورمیانه در معرض بلایای طبیعی و بشر ساخته قرار گرفته است. وقوع سیل، زلزله و بیماری های مسری نظیر آنفولانزا و کرونا و همچنین بروز جنگ ها در برخی از کشور های این منطقه نظیر یمن، سوریه و عراق و افغانستان از جمله بلایای طبیعی و بشر ساخته در این منطقه محسوب می شوند. دغدغه و هدف پژوهش حاضر این است که ضمن رویکرد نظری به

^۱ نویسنده مسئول Email: Atefeh.takhleh@gmail.com

^۲ Email: S.Harsani.k@gmail.com

کمک های بشر دوستانه و گونه شناسی بلایای طبیعی و بلایای بشر ساخته در خاورمیانه، منابع و اصول آن را مورد بررسی قرار دهد. لذا در پاسخ به این پرسش تنظیم شده است که: ارائه کمک های بشر دوستانه در بلایای طبیعی و بشر ساخته خاورمیانه در فاصله سال های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰، دارای چه منابع و اصولی بوده است؟ داده ها و یافته های تحقیق نشان داد که: ملاحظات حقوق بشری، حقوق بشر دوستانه، طرح کمیسیون حقوق بین الملل ۲۰۱۶، کنوانسیون چهارم ژنو ۱۹۴۹، پروتکل اول و دوم الحاقی به کنوانسیون چهارم ژنو، مساعی و قطعنامه های شورای امنیت، کمیساریای عالی حقوق بشر در سازمان ملل متحد و حقوق مسئولیت بین المللی دولت ها از منابع و اصول ارائه کمک های بشر دوستانه برای بلایای طبیعی و بشر ساخته خاورمیانه در فاصله سال های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰ بوده اند. لازم به ذکر است که نوع پژوهش بر اساس هدف: کاربردی است. از منظر تحلیل داده ها: کیفی و به لحاظ ماهیت پژوهش، توصیفی - تحلیلی می باشد. روش گردآوری داده ها و اطلاعات در این پژوهش، اسنادی است که از طریق مراجعه به کتابخانه و آرشیو مقالات و همچنین جستجو در شبکه های الکترونیکی و اینترنتی انجام شده است.

واژگان کلیدی: حقوق بین الملل، حقوق بشر، کمک های بشر دوستانه، خاورمیانه، اصول

کمک رسانی

مقدمه

سوانح و رخدادهای طبیعی همراه همیشگی بشر از آغاز شروع زندگی در این کره خاکی بوده اند. زلزله، سیل، طوفان، سونامی و خشکسالی از نمونه های سوانح طبیعی هستند که معمولاً همه ساله شاهد رخداد آنها در سطح جهان هستیم و علی رغم پیشرفت علم و فناوری همچنان شاهد به کام مرگ کشیده شدن هزاران انسان در هر سال در اثر این سوانح می باشیم. در کنار بلایای طبیعی ما شاهد بلایای بشر ساخته نیز هستیم که آثار و عواقب آن نه تنها دامن گیر نظامیان می شود، بلکه غیر نظامیان را نیز شامل می شود. در این ارتباط، منطقه خاورمیانه و مشخصاً از فاصله سال های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰ شاهد بلایای طبیعی و بشر ساخته بوده است. دو زلزله فجیع رودبار به سال ۱۳۶۹ و بم به سال ۱۳۸۲، جنگ شوروی در افغانستان و حمله نظامی آمریکا به افغانستان در ۲۰۰۱ و حمله به عراق در سال ۲۰۰۳ و همچنین در تحولات موسوم به بهار عرب در برخی از کشور های این منطقه مانند یمن، سوریه و عراق و افغانستان و سرانجام نیز درگیری جنگ های نیابتی میان بازیگران محوری این منطقه نظیر ایران و عربستان در یمن و سرانجام مناقشات پایان ناپذیر در سر زمین های اشغالی همگی از نمونه های بلایای طبیعی و بشر ساخته در خاورمیانه بوده اند که زمینه را برای ارائه کمک های بشر دوستانه در راستای اصول و مبانی حقوق بین الملل فراهم کرده اند. هدف اصلی کمک های انسان دوستانه نجات جان انسان ها و کاهش درد و رنج و احترام به کرامت انسانی است. ارائه کمک های بشر دوستانه در راستای بلایای طبیعی و بشر ساخته خاورمیانه مبتنی و متکی بر اصول و روش هایی است که پژوهش حاضر عهده دار بررسی آن است.

با همه پژوهش‌های که از سوی پژوهشگران حقوق بین‌الملل در باره منابع و اصول ارائه کمک‌های بشر دوستانه در پرتو حقوق بین‌الملل صورت گرفته، به نظر می‌رسد که جای پژوهشی که خواسته باشد، منابع، اصول و مکانیسم‌های ارائه کمک‌های بشر دوستانه در پرتو حقوق بین‌الملل با تاکید بر بحران‌های خاورمیانه از فاصله سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰ را مورد بررسی قرار داده باشد، خالی است. لذا پژوهش حاضر پاسخی به نیاز و خلا پژوهشی است. در این ارتباط، بیشترین تلاش ممکن به عمل آمده تا به پرسش پژوهش پاسخ مناسب داده شود. با توجه به موضوع و اهداف، پژوهش حاضر عهده‌دار پاسخ به این پرسش است که: ارائه کمک‌های بشر دوستانه در بلایای طبیعی و بشر ساخته خاورمیانه در فاصله سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰، دارای چه منابع و اصولی بوده است؟ فرضیه‌ای که در پاسخ به پرسش تحقیق مورد سنجش و آزمون قرار می‌گیرد، بر اساس متغیرهای مستقل و وابسته تنظیم شده‌اند. در این مقاله و با عنایت به موضوع، منابع و اصول ارائه کمک‌های بشر دوستانه در پرتو حقوق بین‌الملل متغیر مستقل و تبیین‌کننده و بلایای طبیعی و بلایای بشر ساخته خاورمیانه از فاصله سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰ متغیر وابسته و تبیین‌شونده محسوب می‌شوند. بر اساس متغیرهای مستقل و وابسته فرضیه مقاله را می‌توان در قالب گزاره‌ی ذیل تبیین نمود و آن اینکه: ملاحظات حقوق بشری، حقوق بشر دوستانه، طرح کمیسیون حقوق بین‌الملل ۲۰۱۶، کنوانسیون چهارم ژنو ۱۹۴۹، پروتکل اول و دوم الحاقی به کنوانسیون چهارم ژنو، مساعی و قطعنامه‌های شورای امنیت، کمیساریای عالی حقوق بشر در سازمان ملل متحد و حقوق مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها از منابع و اصول ارائه کمک‌های بشر دوستانه برای بلایای طبیعی و بشر ساخته خاورمیانه در فاصله سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰ بوده‌اند. لازم به ذکر است که نوع پژوهش بر اساس هدف: بنیادی است. از منظر تحلیل داده‌ها: کیفی و به لحاظ ماهیت پژوهش، توصیفی-تحلیلی می‌باشد.

باشد. روش گردآوری داده ها و اطلاعات در این پژوهش، اسنادی است که از طریق مراجعه به کتابخانه و آرشیو مقالات و همچنین جستجو در شبکه های الکترونیکی و اینترنتی انجام شده است.

۱) اصول کمک های بشر دوستانه: چارچوبی برای فهم الگوی نظری تحقیق

کمک های انسان دوستانه^۱ به ارائه کمک هایی به صورت مواد و تدارکات به مردم نیازمند است. معمولاً این کمک ها کوتاه مدت است تا در دراز مدت توسط دولت و نهادهای دیگر جایگزین شوند و اغلب به آوارگان، قربانیان بلایای طبیعی، جنگ و قحطی تعلق می گیرد. هدف اصلی کمک های انسان دوستانه نجات جان انسان ها و کاهش درد و رنج و احترام به کرامت انسانی است. کمک های انسان دوستانه ارائه مواد یا کمک های تدارکاتی با اهداف بشردوستانه است که به طور معمول در مقابل یک بحران انسانی مانند بلایای طبیعی و فاجعه هایی که انسان مسبب آن است انجام می شود. (لسانی، ۱۳۹۷: ۱۲۵) یکی از مسائلی که همواره مورد بحث قرار دارد اصول و مقرراتی است که باید در زمان کمک های بشر دوستانه رعایت شود. این اصول از دیدگاه حقوقدانان مختلف یکسان نیستند. اصولاً دو دسته مقررات و اصول در این زمینه وجود دارد. گروه اول که هنوز مدون نشده اند، اصولی هستند که تعیین می نمایند در چه شرایطی می توان این کمک ها را ارائه نمود. مطلوب خواهد بود اگر مجمع عمومی سازمان ملل در پرتو ایجاد رویه این نقیصه را جبران نماید. اصولاً این کمک ها در شرایطی ارائه می شود که رنج شدید و طولانی، انسانها را از حقوق اولیه شان محروم می کند و موقعیتهای اضطراری بوقوع می پیوندد که مردم به مواد اولیه برای ادامه حیاتشان دسترسی ندارند و مقامات

^۱ - Humanitarian aid

داخلی و محلی نیز قادر به تامین احتياجات اولیه مردم نمی باشند. در صورتی که اینگونه اصول تدوین شوند و به شکل قانونی لازم الاجرا شوند، خطر هر گونه سوء استفاده سیاسی از اعطای کمکهای بشردوستانه منتفی خواهد شد و اقدام در این زمینه به جای اینکه در صلاحیت ابرقدرتهای ویژه باشد در اختیار جامعه بین المللی قرار خواهند گرفت. گروه دوم اصولی که باید رعایت شوند و هنوز بطور کامل تدوین نشده اند، اصول مربوط به نحوه اجرای عملیات کمک رسانی است و اصولی که باید به نگام اعطای این کمکها رعایت شوند. گرچه در برخی اسناد که به آنها اشاره خواهد شد این اصول مورد اشاره قرار گرفته اند ولی همچنان ضرورت دقیق تر و کاملتر این اصول حس می شود. اصولی که باید به هنگام اعطای کمکهای بشر دوستانه رعایت شوند عبارتند از: اصل بشردوستانه بودن، اصل عدم تبعیض، اصل بی طرفی، اصل استقلال و اصل اقتدار بخشی. با توجه به افزایش میزان جنگها، ضرورت مداخله در اینگونه جنگها (به خصوص جنگهای داخلی) پیش از پیش احساس می شود و توقع مداخله توسط کشورهای خارجی و سازمانهای بشردوستانه جهت حمایت و کاهش آلام قربانیان اینگونه جنگها رو به افزایش است. اما اصول حقوقی که چنین مداخلاتی باید با تکیه بر آنها انجام شوند همچنان در سایه ای از ابهام وجود دارد.

کمکها و اقدامات بشردوستانه توسط اشخاص ذیل اعطا می شود:

الف) کشورها

ب) سازمانهای بین المللی (در چهارچوب مقررات مندرج در سند تاسیس خود)

ج) سازمانها و نهاد های بین المللی غیر دولتی

(د) کمیته بین المللی صلیب سرخ. (کرمی، ۱۳۷۵: ۱۲۵)

۲) گونه شناسی بلایای طبیعی و بلایای بشر ساخته در خاورمیانه

سوانح طبیعی در خاورمیانه مشتمل بر حوادثی چون: سیل، زلزله، سونامی، طوفان، صاعقه و رانش زمین می شود. در دوران اخیر سیل های ناشی از گرم شدن زمین صدمات جانی و مالی فراوانی را به غیر نظامیان وارد کرده است. وقوع سیل در اغلب استان های ایران در بهار ۱۳۹۸ نمونه بارز این سوانح طبیعی است. زلزله که نتیجه جابجایی گسل درون زمین است می تواند موجب صدمات جانی و مالی فراوانی به مردم گردد. نتیجه مطالعات توپوگرافی نشان داده است که ایران روی خط زلزله قرار دارد و هر سال ما شاهد وقوع زلزله های فراوانی در ایران هستیم. زلزله بوئین زهرا، زلزله رودبار و منجیل و زلزله بم و در همین اواخر زلزله کرمانشاه به ویژه ثلاث باباجانی از نمونه های زلزله در ایران محسوب می شوند که جان بسیاری از مردم کشور مان را گرفت. (بیگ زاده، ۱۳۸۴: ۴۹) از منظر گونه شناسی سه نوع بلایای بشر ساخته را می توان در جغرافیای خاورمیانه مورد شناسایی قرار داد. اولین بحران مربوط به مداخله گرایی قدرت های دارای هژمون در حیات سیاسی برخی از کشور های منطقه است. دومین بحران مربوط به تحولات موسوم به بهار عرب می باشد و سومین بحران مربوط به فرسایشی شدن امر بحران در برخی از کشور های خاورمیانه در سایه خطر گروه های تروریستی می باشد. این گونه بحران ها زمینه ساز ارائه کمک های بشر دوستانه به غیر نظامیان بوده است. (جمشیدی،

(۱۳۹۳: ۸۹)

۳) داده ها و یافته های پژوهش و تحلیل آنها

داده ها و یافته های پژوهش حاضر مشتمل بر ملاحظات و موارد حقوق بشری، ملاحظات و موارد حقوق بشر دوستانه، طرح کمیسیون حقوق بین الملل ۲۰۱۶، کنوانسیون چهارم ژنو ۱۹۴۹، پروتکل اول و دوم الحاقی به کنوانسیون چهارم ژنو، قطعنامه های شورای امنیت، کمیساریای عالی حقوق بشر در سازمان ملل متحد و حقوق مسئولیت بین المللی دولت ها از مهمترین منابع حقوقی کمک های بشر دوستانه به غیر نظامیان می باشند که در ادامه به آنها پرداخته می شود.

۳-۱) منابع حقوقی کمک های بشر دوستانه با تاکید بر ملاحظات و موارد حقوق بشری

برای تثبیت کمک های بشردوستانه به مثابه حق، تلاش هایی در مجامع حقوقی انجام شده از جمله اینکه به اسناد حقوق بشری مانند اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاقین و دیگر معاهدات و اسناد نرم بین المللی مختلف استناد کنند. علاوه بر این در خصوص کمکهای بشردوستانه اسنادی در راستای ملاحظات حقوق بشری در این خصوص تدوین گشته اند که حاوی سلسله مقررات فوق می باشند. قطعنامه های مصوب کنفرانس حقوق بین الملل در سالهای ۸۰، ۸۲ و ۸۴، الگوی عملیات امداد رسانی در زمان حدوث بلایا که توسط گروهی از متخصصین سازمان ملل در سال ۱۹۸۲ تهیه شد، اصول مربوط به حق کمک بشردوستانه که در سال ۱۹۹۳ توسط انستیتوی حقوق بین الملل تدوین شد، مجموعه مقررات مربوط به کمکهای بشردوستانه در زمان حدوث بلایا که در سال ۱۹۹۳ توسط جنبش بین المللی صلیب سرخ و هلال احمر تدوین گردید و بسیاری از اسناد منتشر شده توسط صلیب سرخ بین المللی نیز حاوی این اصول

بوده و این مرجع تلاش مستمری در تدوین و ترویج مقررات بشردوستانه از بدو تاسیس نموده است. (قربان نیا، ۱۳۹۳: ۲۸)

۲-۳) منابع حقوقی کمک های بشر دوستانه با تاکید بر ملاحظات و موارد حقوق بشر دوستانه

یکی از تعهدات اصلی دولتها در حوزه قواعد بشر دوستانه تعهد به رعایت و تضمین رعایت حقوق بین الملل بشردوستانه است که در ماده ۱ مشترک کنوانسیون های چهارگانه ژنو و نیز ماده ۱ پروتکل الحاقی اول گنجانده شده است. رویه دولت ها این قاعده را به منزله یک قاعده عرفی در همه درگیری های مسلحانه بین المللی و غیر بین المللی قابل اعمال می داند. به موجب این تعهد، دولت ها متعهد می شوند که به مفاد کنوانسیون ها در تمامی اوضاع و احوال احترام گذاشته و رعایت مفاد این کنوانسیون ها را مورد تضمین قرار دهند. (رشیدی نژاد، ۱۳۸۶: ۸۹) در واقع تعهد به تضمین رعایت حقوق بشردوستانه نوع ویژه ای از تعهدات دولت ها در حقوق بین الملل است که بر اساس آن دولت ها نه تنها در قبال اعمال خود، بلکه نسبت به رفتار دیگران نیز تعهداتی را می پذیرند. به عبارت دیگر، دولت ها نه تنها خود متعهد به رعایت این مقررات هستند بلکه تعهداتی را جهت ایجاد بسترهای مناسب برای اجرای مقررات مزبور توسط دیگران و نیز مقابله با دولت های متخلف، بر عهده می گیرند. کمیته بین المللی صلیب سرخ، در تفسیر ماده ۱ مشترک کنوانسیون های ژنو، مکرراً اعلام کرده است که تعهد به تضمین رعایت حقوق بشردوستانه، صرفاً به رفتار طرفین درگیر در مخاصمه محدود نمی شود بلکه این الزام را نیز شامل می شود که دولت ها باید تمام توان خود را برای تضمین رعایت جهانی حقوق بین الملل بشردوستانه به کار بندند. در بیانیه نهایی

کنفرانس بین المللی حمایت از قربانیان جنگ در سال ۱۹۹۳ دولت ها بر مسئولیت خود طبق ماده ۱ مشترک کنوانسیون های ژنو در خصوص رعایت و تضمین رعایت حقوق بین الملل بشردوستانه به منظور حمایت از قربانیان جنگ تأکید کردند. دولت ها در پرتو تعهد به تضمین رعایت مقررات بین المللی بشردوستانه، دو نوع تعهد ایجابی و سلبی دارند. در چارچوب تعهد ایجابی که در بحث تعهد به رعایت حقوق بشردوستانه وجود دارد، اعتقاد بر این است که همه دولت ها حق دارند رعایت حقوق بین الملل بشردوستانه را از سوی دولت های درگیر در هر نوع مخاصمه مطالبه کنند، زیرا کلیه دولت ها در رعایت این قوانین که ویژگی عام الشمول و جهانی دارند، از منافع حقوقی برخوردارند و در نتیجه حق دارند که رعایت آن را خواستار شوند. در این رابطه، دولت ها با استفاده از اعتراض دیپلماتیک یا اقدامات جمعی حتی المقدور سعی نموده اند که از نفوذ خود برای متوقف ساختن نقض حقوق بین الملل بشردوستانه استفاده کنند. بر اساس تعهد سلبی دولت ها نباید نقض حقوق بین الملل بشردوستانه توسط طرف های درگیر در درگیری های مسلحانه را تشویق و ترغیب کرده یا کمکی به ارتکاب این نقض ها بکنند. بر پایه همین تعهد است که دیوان بین المللی دادگستری در قضیه نیکاراگوئه ضمن اعلام این نکته که تعهد رعایت و تضمین رعایت قواعد بشردوستانه بین المللی، ریشه در اصول کلی حقوق بین الملل بشردوستانه دارد، چنین نتیجه گیری کرد که ایالات متحده آمریکا متعهد بوده که افراد و گروه های درگیر در مخاصمه داخلی نیکاراگوئه را تشویق به نقض مفاد ماده ۳ مشترک کنوانسیون های چهارگانه ژنو (۱۹۴۹ نکند). (شفیعی، ۱۳۹۲: ۹۷)

یکی دیگر از مصادیق تعهد سلبی، خودداری از انتقال تسلیحات برای نقض حقوق بشر و حقوق بشردوستانه است. در بیست و هشتمین کنفرانس بین المللی کمیته بین المللی صلیب سرخ در دسامبر ۲۰۰۳ اعلام شد، یکی از تعهدات دولت های ثالث در چارچوب اصل تضمین رعایت حقوق بین الملل بشردوستانه این است که در هنگام انتقال تسلیحات، تمامی احتیاط لازم را به کار بگیرد که چنین تسلیحاتی برای نقض حقوق بشردوستانه استفاده نشود. همچنین در این کنفرانس تأکید شده که دولت ها در پرتو تعهد سلبی نباید طرفین درگیری را به نقض حقوق بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه تشویق کنند. به علاوه باید از کمک و ترغیب به وقوع چنین نقض هایی خودداری نمایند. به علاوه ماده ۱۶ طرح مسئولیت دولت ها، با استناد به مسئولیت دولتی که آگاهانه و از روی علم، دولت دیگر را در ارتکاب یک عمل متخلفانه بین المللی یاری می رساند، بر این جنبه منفی تعهد مذکور صحه گذاشته است. یک مثال این تعهد سلبی، ممنوعیت انتقال سلاح و فروش تسلیحات برای یک دولت به دولت دیگر یا طرف دیگر مخاصمه است، در حالی که ارسال کننده می داند این سلاح ها در جهت ارتکاب نقض حقوق بشر و حقوق بشردوستانه به کار خواهد رفت. بنابراین از مفهوم ماده ۱ مشترک به طور غیر مستقیم استنباط می شود که دولت های مزبور نباید طرف های درگیری در کلیه مخاصمات مسلحانه بین المللی و غیر بین المللی را به نقض حقوق بین الملل بشردوستانه تشویق و ترغیب نمایند یا به آنها در ارتکاب این نقض ها کمک و یاری برسانند.

(قربان نیا، ۱۳۹۳: ۳۵)

۳-۳) منابع حقوقی کمک های بشر دوستانه با تاکید بر طرح کمیسیون حقوق بین الملل ۲۰۱۶

اگر چه مسئولیت اولیه کمک رسانی و جبران خسارات وارده در مخاصمات و بلایای طبیعی از منظر حقوق بین الملل بر عهده دولت ذیربط است، اما این به معنای عدم نقش موثر جامعه بین المللی و سازمان های بین المللی در موارد مورد نیاز نمی باشد. در این ارتباط، کمیسیون حقوق بین الملل که به عنوان یکی از ارکان فرعی مجمع عمومی سازمان ملل با هدف تدوین و توسعه تدریجی حقوق بین الملل ایجاد گردیده است اگر چه کار خود بر روی سه موضوع یعنی جانشینی دولتها در معاهدات، جانشینی دولتها با توجه به عضویتشان در سازمانهای بین المللی و همچنین جانشینی در سایر حوزه ها به جز معاهدات شروع کرد اما طرح کمیسیون حقوق بین الملل ۲۰۱۶ یکی از منابع مرتبط با کمک های بشر دوستانه با تاکید بر بحران سوریه است. (کربلایی امینی، ۱۳۹۵: ۸۷)

۳-۴) منابع حقوقی کمک های بشر دوستانه با تاکید بر کنوانسیون چهارم ژنو ۱۹۴۹

کنوانسیون اولیه ژنو برای بهبود شرایط مجروحین جنگی در میدان نبرد در سال ۱۸۶۴ مصوب گردید، که سرآغازی برای حقوق بین المللی بشردوستانه امروزی محسوب می گردد. معاهدات متعددی متعاقب کنوانسیون مزبور مصوب شده است که تمامی آنها متضمن اصل پایه ذیل می باشد: جنگ باید در چارچوب حدود مشخصی واقع گردد که رعایت این حدود برای حفظ جان و کرامت نوع بشر ضروری است. (مائور، ۱۹۹۵: ۹۷) بند اول ماده ۳۰ کنوانسیون چهارم ژنو مقرر و بیان داشته است که به اشخاص مورد حمایت هر گونه تسهیلات

داده خواهد شد تا به دول حامی کمیته بین المللی صلیب سرخ، جمعیت های ملی صلیب سرخ، کشوری که در آنجا حضور دارند و به هرسازمان دیگری که ممکن است به آنان کمک کند،مراجعه نماید تا یاری رسانی انجام گیرد.(۲۵: ۱۹۹۸. caslic, hard Rohanj)

۳-۵) منابع حقوقی کمک های بشر دوستانه با تاکید بر پروتکل اول و دوم الحاقی به کنوانسیون چهارم ژنو

بر کنوانسیون چهارم ژنو دو پروتکل الحاقی درباره ارائه کمک های بشر دوستانه افزوده شده است. بر اساس این دو پروتکل الحاقی، به ترتیب در ماده ۷۰ و ۱۸ حق جمعیت غیر نظامی نیازمند را برای دریافت کمک های بشر دوستانه مورد شناسایی قرار داده اند.(Adams, ۱۹۹۹:۸۷)

۳-۶) منابع حقوقی کمک های بشر با تاکید بر مساعی و قطعنامه های شورای امنیت

مهمترین اقدام و مساهمت شورای امنیت در ارائه کمک های بشر دوستانه ماده ۴۰ منشور شورای امنیت است. ماده ۴۰ منشور مقرر می دارد برای جلوگیری از وخیم تر شدن وضعیت، شورای امنیت می تواند قبل از آنکه طبق ماده ۳۹ مبادرت به توصیه یا تصمیم به اتخاذ اقدامی کند طرفهای ذینفع را دعوت کند که اقدامات موقتی را که شورای امنیت ضروری تشخیص می دهد، انجام دهند. اقدامات مذکور به حقوق یا ادعاها یا موقعیت طرفهای ذینفع لطمه ای وارد نخواهد کرد. در صورت عدم اجرای اقدامات موقتی شورای امنیت این قصور را چنانکه باید و شاید منظور نظر می دارد. ارسال کمک های بشردوستانه جهت کاهش وخامت اوضاع قربانیان در شرایط اضطراری از طریق تأمین نیازهای حیاتی آنان مانند آب، غذا، دارو و

خدمات پزشکی، درخواست آتش بس جهت فراهم آوردن امکان سازش میان طرفین و اعزام نیروهای حافظ صلح به هدف نظارت بر آتش بس یا ایجاد فضایی مساعد برای تسهیل اعاده صلح و امنیت بین المللی، از جمله اقداماتی است که شورای امنیت به هنگام در محاطره قرار گرفتن صلح و امنیت بین المللی انجام می دهد. در سال های آغازین دهه ۹۰ رعب و وحشت ناشی از تجاوزات دهشتناک بر حقوق بشر که در اثر بروز مناقشات و درگیری های مسلحانه در کشورهایی چون عراق و سومالی به وجود آمد، موجب واکنش مبتکرانه شورای امنیت در صدور قطعنامه هایی با هدف تسهیل کمک رسانی بشردوستانه به قربانیان شد. ارسال کمک های بشردوستانه به عنوان عاملی برای جلوگیری از وخیم تر شدن وضعیت و تسکین مردم در اغلب موارد از جمله در بحران رواندا، بوسنی و هرزگوین، هایتی، کوزوو، تیمور شرقی و حتی دارفور مورد توجه قرار گرفته است. (رشیدی نژاد، ۱۳۸۶: ۷۸) حمایت از مقررات حقوق بشردوستانه، وجود ملاحظات انسان دوستانه، ایجاد فرصت مناسب برای سازش، بیم و احساس خطر از گسترش بحران و جنگهای داخلی به کشورهای همسایه، موجب تصویب قطعنامه ۷۱۳ در سال ۱۹۹۱ در بوسنی و هرزگوین و قطعنامه ۱۱۹۹ در سال ۱۹۹۸ در کوزوو بر مبنای ایجاد آتش بس گردید. همچنین از دولت سودان نیز در بحران دارفور درخواست آتش بس شد، اما به طور کلی هیچ یک از آنها نتوانست در جلوگیری از ادامه جنگ و وخامت اوضاع منتج به نتیجه گردد. بنابراین رویه شورای امنیت در به کارگیری این روش نه تنها حاکی از نوآوری نبود بلکه مثمر ثمر هم واقع نشد. نیروهای حافظ صلح سازمان ملل متحد که قبل از جنگ سرد سعی داشتند از طریق ایجاد فضای مساعد جهت انجام مذاکرات سیاسی و نیل به یک راه حل جامع از طریق مسالمت آمیز، نظارت بر آتش بس، جلوگیری از تشدید مخاصمات، کنترل و مهار آن، مأموریت خود را برای حفظ صلح انجام دهند بعد از جنگ

سرد با تحول در حیطه عملکردی شان با وظایفی پیچیده اما خطرناک تر، از حالت حفظ صلح سنتی خود خارج شده و اقدام به اجرای صلح نمودند. به عبارت دیگر شورای امنیت با اعطای مجوز استفاده از ابزارهای لازم به این نیروها در بوسنی، سومالی، رواندا و غیره جهت حمایت از عملیات امدادی بشردوستانه و کمک به اجرای آن، مأموریت حفظ صلح و اجرای صلح را به آنها واگذار می کند و این امر در حالی رخ می دهد که منطق حفظ صلح منبعث از مبانی سیاسی و متمایز از مبانی اجرایی می باشد. به هر حال توسعه وظایف و گسترش حیطه عملکرد نیروهای حافظ صلح در زمینه تسهیل کمک های بشردوستانه، نظارت بر انتخابات در تیمور شرقی و نهایتاً استقرار صلح و امنیت در هائیتی و تیمور شرقی دال بر افزایش قابل توجه نقش این نیروها در مداخلات بشردوستانه است. به عبارت دیگر تجویز اقدامات قهری به نیروهای مذکور سهم بسزایی در موفقیت این نیروها در اجرای وظایف خویش و بازگرداندن امنیت به هائیتی و تیمور شرقی داشته است. (رشیدی نژاد، ۱۳۸۶: ۷۹)

۷-۳) منابع حقوقی کمک های بشر دوستانه با تاکید بر کمیساریای عالی حقوق بشر در سازمان ملل متحد

کمیساریای عالی حقوق بشر در سازمان ملل متحد بخشی از سازمان ملل متحد می باشد که در زمینه تبلیغ و حفاظت حقوق بشر با ضمانت قوانین جهانی فعالیت کرده و همچنین در اعلامیه جهانی حقوق بشر نیز وجود آن الزامی شمرده شده است. این بخش توسط مجمع عمومی سازمان ملل متحد و در تاریخ ۲۰ دسامبر ۱۹۹۳ و در راستای برگزاری کنفرانس جهانی حمایت از حقوق بشر تأسیس گردید. کمیساریای عالی حقوق بشر که هماهنگ کننده فعالیت های حقوق بشری در سازمان ملل متحد و همچنین ناظر بر فعالیت های شورای حقوق

بشر سازمان ملل متحد واقع در شهر ژنو در کشور سوئیس می‌باشد شروع به کار کرد. حکم کمیساریای عالی حقوق بشر در سازمان ملل مشتق شده از بندهای ۳/۱ و ۵۵ منشور ملل متحد / اعلامیه وین و برنامه اقدامات و منشور ۱۴۱/۴۸ مصوبه مجمع عمومی سازمان ملل متحد می‌باشد که بر این اساس کمیساریای عالی حقوق بشر در سازمان ملل متحد تأسیس گردید. مهمترین تلاش و مساهمت کمک‌های بشر دوستانه کمیساریای عالی حقوق بشر مربوط به کنفرانس ۱۴ سپتامبر ۲۰۱۴ می‌باشد که وضعیت کمک‌رسانی به شهر صنعا و برخی مناطق یمن تحت کنترل شبه نظامیان حوثی را مورد نظر قرار دارد. همچنین کمیساریای عالی حقوق ابتکاراتی بابت کمک‌های بشر دوستانه را در تصمیم ۲ ژوئن ۲۰۲۰ در کمک به حادثه دیدگان مالی و جانی در یمن مورد توجه قرار داد. (داد اندیش، ۱۳۹۵: ۸۷)

۳-۸) منابع حقوقی کمک‌های بشر دوستانه با تاکید بر حقوق مسئولیت بین المللی دولت‌ها

حوزه مسئولیت بین المللی دولت‌ها یکی از مهمترین حوزه‌های حقوق بین الملل محسوب می‌شود. مسئولیت بین المللی را می‌توان ضمانت اجرا و پشتیبان نظام حقوق بین الملل دانست. قواعد مسئولیت بین المللی که از آن به قواعد ثانویه تعبیر می‌شود، مشخص می‌سازند که تابعان حقوق بین الملل چه فعال و چه منفعل در صورت تخلف و نقض تعهدات بین المللی با چه آثار و عواقبی روبرو خواهند شد. رویکرد غالب حقوق بین الملل در خصوص مسئولیت بین المللی ناشی از نقض تعهد بین المللی یا مسئولیت ناشی از فعل متخلفانه بین المللی بر مفهوم مسئولیت مستقل استوار است. (حدادی، ۱۳۹۷: ۲) دولت‌ها در راستای حقوق مسئولیت بین المللی تعهد به مداخله و اقدام دارند. گرچه تعهد به تامین این حقوق تعهد به وسیله است

نه نتیجه اما این مسئله مسلم است که دولت‌ها نباید از هیچ گونه تلاشی برای تحقق و تامین این دسته از حقوق پر اهمیت دریغ ورزند. این تعهد اولیه که در ادبیات حقوق بین الملل امروز از آن به مسئولیت حمایت یاد می‌شود، در وضعیت بروز فجایع انسانی ناشی از رخداد بلایای طبیعی یا مخاصمات مسلحانه داخلی و بین المللی پر اهمیت جلوه می‌کند. بر پایه نظریه مسئولیت حمایت که از پایه های محکم اخلاقی بر خوردار است، تعهد اولیه در تامین نیازمندی های قربانیان وضعیت های اضطراری ناشی از جنگ یا سوانح طبیعی بر عهده دولت متبوع آنان است. تکلیف به پذیرش کمک های بشر دوستانه نتیجه قطعی مسئولیت حمایت است. اگر دولتی که فاجعه انسانی در قلمرو تحت صلاحیت او رخ داده است، از تامین نیازمندی های قربانیان ناتوان است نه تنها نباید خود سرانه و به بهانه نقض حاکمیت از دریافت امداد و کمک دولت های دیگر خودداری کند، بلکه همچنین موظف است از هیچ گونه کوششی برای جذب این کمک ها مضایقه نکند و به دولت ها، سازمان های بین المللی و نیز نهاد های مردم نهاد در ایصال کمک های بشر دوستانه مساعدت کنند. در غیر این صورت از عهده مسئولیت حمایت و تعهد در تامین حقوق اقتصادی بشر بر نیامده است. به ویژه در حالتی که به سبب وضعیت بحرانی، فقدان خوراک و پوشاک و سر پناه، حق حیات انسان ها در معرض مخاطره قرار دارد. حق حیات بنیادی ترین حق انسان به شمار می رود که حق پر اهمیتی چون حق بر کرامت، منزلت و حیثیت متوقف بر حیات انسان است. (رنجبریان، ۱۳۸۶: ۲۵۷)

نتیجه گیری

در این پژوهش با بهره گیری از روش کیفی داده ها و روش توصیفی - تحلیلی داده ها، ضمن رویکرد نظری به کمک های بشر دوستانه و گونه شناسی بلایای طبیعی و بلایای بشر

ساخته در خاورمیانه، منابع و اصول ارائه کمک های بشر دوستانه در پرتو حقوق بین الملل با تاکید بر بلایای طبیعی و بلایای بشر ساخته خاورمیانه از فاصله سال های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰ مورد بررسی قرار گرفت. در این پژوهش فرضیه تحقیق در پاسخ به پرسش اصلی به واسطه داده هایی چون: ملاحظات و موارد حقوق بشری، ملاحظات و موارد حقوق بشر دوستانه، طرح کمیسیون حقوق بین الملل ۲۰۱۶، کنوانسیون چهارم ژنو ۱۹۴۹، پروتکل اول و دوم الحاقی به کنوانسیون چهارم ژنو، قطعنامه های شورای امنیت، کمیساریای عالی حقوق بشر در سازمان ملل متحد و حقوق مسئولیت بین المللی دولت ها اثبات گردید. اصولی که باید به هنگام اعطای کمک های بشر دوستانه رعایت شوند باید مبتنی بر اصل بشردوستانه بودن، اصل عدم تبعیض، اصل بی طرفی، اصل استقلال و اصل اقتدار بخشی باشد.

با توجه به افزایش میزان بلایای طبیعی و بلایای بشر ساخته در منطقه خاورمیانه و در کانون هایی چون سوریه، عراق، افغانستان، یمن، لبنان و فلسطین مداخله برای ارائه کمک های بشر دوستانه بیش از پیش احساس می شود و توقع مداخله توسط کشورهای خارجی و سازمانهای بشردوستانه جهت حمایت و کاهش آلام قربانیان اینگونه جنگ ها رو به افزایش است. اما اصول حقوقی که چنین مداخلاتی باید با تکیه بر آنها انجام شوند همچنان در سایه ای از ابهام وجود دارد. اغلب کمکها و اقدامات بشردوستانه به حادثه دیدگان بلایای طبیعی و بلایای بشر ساخته در منطقه خاورمیانه توسط کشورها، سازمان های بین المللی (در چهارچوب مقررات مندرج در سند تاسیس خود) و کمیته بین المللی صلیب سرخ انجام شده است. ارائه چنین کمک هایی به عنوان حق مردم این کشور ها در نظر گرفته شده است. این حق به این مفهوم است که اشخاصی که نیاز به کمک های بشردوستانه دارند در شرایط تعریف شده و مشخص

بتوانند طلب کمک نمایند و از امکاناتی که سازمانهای ملی و بین المللی صلاحیتدار در این زمینه به آنان ارائه می کنند استفاده نمایند. سازمانهای فوق نیز باید بتوانند در چهارچوب مقررات مدون و تعریف شده به افراد نیازمند کمک دسترسی داشته باشند. این حق را باید در کلیه شرایط بحران، صرف نظر از علت بروز بحران، یعنی علل طبیعی، تکنولوژی، بشری- برای کسانی که خواستار استفاده از آن هستند و حقوق اساسیشان رعایت نمی شود قائل شد. این حق باید بدون تبعیض اعمال شود. آنچه مسلم است این است که صرف اعطای این حق کافی نیست بلکه باید مقررات اجرائی آن نیز تعیین شود. رویه و سوابق فعالیت بسیاری از سازمانهای بشردوستانه می تواند مبنای چینی تدوینی به شمار آید. اما در خصوص اینکه آیا انجام عملیات بشردوستانه حق است یا تکلیف باید میان اعطای این کمکها در زمان جنگ و در زمان صلح تفاوت قائل شد. در زمان صلح هیچ الزامی برای اعطای چنین کمکهایی توسط کشورها وجود ندارد مگر در صورتی که قراردادهای دو جانبه ای در این زمینه میان کشورها منعقد شده باشد. عده ای می گویند این تکلیف بدلیل وحدت منافع بین المللی و حمایت از حقوق بشر بر عهده کشورها می باشد اما راهی برای اثبات این تکلیف اخلاقی در قالب حقوقی وجود ندارد. در زمان مخاصمات مسلحانه، در کنوانسیونهای چهارگانه ژنو تکلیفی برای کشورها در زمینه این کمکها مقرر نشده است، اما در ماده ۷۰ پروتکل اول و ماده ۱۸ پروتکل دوم مقرر شده است که در شرایط خاص، عملیات تامینی (باید) انجام شود. چنین واژه ای برای اعضای پروتکل تکلیف وضع می کند که به انجام این اقدامات راسا مبادرت ورزند یا در آن مشارکت نمایند.

از آنجائیکه ارائه کمک های بشر دوستانه در راستای ملاحظات حقوق بشری در بلایای طبیعی و بشر ساخته امری ضروری و لازم است، راهکار ها و پیشنهادات زیر بابت ارائه بهینه کمک رسانی در بلایای طبیعی و بشر ساخته خاورمیانه پیشنهاد می گردد:

۱. آشنا ساختن دولت ها و مردم خاورمیانه با مخاطرات بلایای طبیعی و بلایای بشر ساخته یعنی جنگ و مخاصمات ملی، بین المللی و منطقه ای و محلی

۲. فراهم سازی شرایط و امکانات بازدارنده از بلایای طبیعی و بایای بشر ساخته در منطقه خاورمیانه

۳. تلاش برای نهادینه ساختن ملاحظات ارائه کمک های بشر دوستای در پرتو ملاحظات حقوق بشری در منطقه خاورمیانه

۴. تلاش برای ارائه کمک رسانی از طریق سازمان ها، نهاد های بین المللی، نهاد های مردم نهاد در منطقه خاورمیانه

۵. تلاش برای متقاعد کردن دولت ها به رعایت حقوق مسئولیت بین المللی دولت ها در ارائه کمک های بشر دوستانه در منطقه خاورمیانه.

منابع و مآخذ

الف) منابع فارسی

- ۱) بیگ زاده، ابراهیم (۱۳۸۴) بلایای طبیعی و مخاصمات بین المللی در حقوق بین الملل، ترجمه و تحقیق، نشریه الهیات و حقوق، شماره ۱۵.
- ۲) جمشیدی، محمد (۱۳۹۳) گونه شناسی تحولات و بحران های چالش زا در خاورمیانه، فصلنامه روابط خارجی، سال ششم، شماره سوم.
- ۳) حدادی، مهدی (۱۳۹۷) معاونت در فعل متخلفانه بین المللی دولت در طرح مسئولیت بین المللی دولت ۲۰۰۱، مجله مطالعات حقوقی، دوره دهم، شماره چهارم.
- ۴) داد اندیش، پروین (۱۳۹۱) مساعی کمساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل در بحران یمن، مجله مجله حقوقی، نشریه مرکز امور حقوقی بین المللی معاونت حقوقی و امور مجلس ریاست جمهوری، شماره ۴۰.
- ۵) رشیدی نژاد، زینب (۱۳۸۶) موازین و مرزهای مداخله بشردوستانه در رویه شورای امنیت، مجله حقوقی، نشریه مرکز امور حقوقی بین المللی معاونت حقوقی و امور مجلس ریاست جمهوری شماره سی و هفتم.
- ۶) رنجبریان، امیر حسین (۱۳۸۷) مخاصمات مسلحانه داخلی، تهران: نشر میزان. مطالعات حقوق بین الملل، دوره ۱۲، شماره اول.
- ۷) شفیعی، محمد (۱۳۹۲) بررسی مشروعیت دخالت های نظامی بشردوستانه از دیدگاه حقوق بین الملل، مجله حقوقی، نشریه دفتر خدمات حقوقی بین الملل، شماره ۲۰.
- ۸) قربان نیا، ناصر (۱۳۹۳) تعهد دولت ها به ارائه و پذیرش کمک های بشردوستانه، مجله حقوق تطبیقی، دوره ۱۰، شماره ۱۰۲.

۹) کربلایی امینی، منا (۱۳۹۵) طرح کمیسیون حقوق بین الملل ۲۰۱۶ در ارتباط با کمک های بشر دوستانه، تهران: کارگروه و نشست تخصصی دانشگاه شهید بهشتی تهران.

۱۰) کرمی، جهانگیر (۱۳۷۵) شورای امنیت سازمان ملل متحد و مداخله بشر دوستانه، تهران: موسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.

۱۱) لسانی، سید حسام الدین (۱۳۹۷) بررسی تعهد دولت ها به قبول و ارسال کمک های بشر دوستانه در زمان سوانح طبیعی و مخاصمات مسلحانه، طرح پژوهشی شماره ۹۷۲/۱۴/۵۹

۱۲) مائور، پتر (۱۹۹۵) حقوق بین الملل بشر دوستانه، کار گروه کمیته بین المللی صلیب سرخ.

ب) منابع انگلیسی

۱) Adams.roberts (1999) the role of humanitarian issues in international politicis in the 1990s, international revicw of the red cross, no.833.

۲) caslic, hard Rohanj. and chua, (1998) T.L adrian, Hananitarian Assisfance, Right of access to victims of natural Disastcrs.international Revicw of the Red cross,No.325.Dec.